

ЛЕКЦІЯ 3.

Розвиток української
політичної думки
в періоди Відродження
та Реформації

Литовські статuti

Зводи законів, що містили конституційні положення державного устрою, а також засади цивільного і карного права. Незважаючи на становий характер адресувалося суспільству в цілому

I – 1529 р.

II – 1566 р

III – 1588 р

❖ Засіб централізації держави

❖ Причини появи – внутрішня нестабільність князівства і потреба в адекватній реакції на її коливання

❖ Поеднували норми звичаєвого (домінували у I) та римського (переважало у II та III) права

Деякі новації статутів:

☎ поняття однакової відповідальності перед законом підданих і уряду;

☎ інститут присяги всіх службових осіб, починаючи з великого князя;

☎ регламентація охорони приватної особи через запровадження адвокатури;

☎ персональна відповідальність перед законом;

☎ майже рівноправність жінки;

☎ однакове ставлення до різних конфесій

Крім того, шляхта урівнювалася в правах з магнатами

- **Більський привілей (1564)** – запровадження виборних шляхетських судів за зразком Польщі
- **Віленський привілей (1565)** – створення регулярних повітових сеймиків і вальних сеймів із правом шляхти «на містцях гловнійших повітом... зьєждчатися, радити, обмовляти й обмишляти»
- **Адміністративно-територіальний устрій.**
Запровадження системи воєводств (Україна – Київське, Волинське, Брацлавське, Підляське та Берестейське)
- Третій Статут (1588) – запровадження **кріпацтва**

ОСНОВНІ УМОВИ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ

НАСЛІДКИ ЛЮБЛІНСЬКОЇ УНІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Позитивні

1. Об'єднання більшості українських земель у межах однієї держави
2. Унія сприяла культурному та політичному згуртуванню українського народу.
3. Склалися передумови для оформлення української нації.
4. Прискорився процес зростання українського козацтва й перетворення його на самостійну політичну силу.
5. Зростання впливу культури Західної Європи, який сприяв культурному піднесенню в Україні

Негативні

1. Втрата українцями власної державності
2. Зростання повинностей і податків.
3. Українське населення зазнає національно-релігійних утисків.
4. Відбувалося обмеження політичних, економічних, станових та особистих прав українців;
5. Починається спольщення української еліти — князів та шляхтичів.
6. Посилення татарської агресії, шляхетського беззаконня, безчинств коронного війська

***Епоха
Відродження***

ВІДОКРЕМЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ ВІД ТЕОЛОГІЇ (ГУМАНІЗМ)

**Юрій Котермак-Дрогобич
(1450-1494)**

Ректор Болонського ун-ту

**«Прогностична оцінка поточного
1483 року»**

Розум – критерій істини

Освіта – рушійна сила суспільного
розвитку

Верховенство світської влади над
церковною

Підтримка влади італійських міст, в
т.ч. Венеціанської республіки

Contra соціального пригноблення
феодалами

Русинське самоусвідомлення

Станіслав Оріховський-Роксолан (1513-1566)

**«Про природне право»
«Політія королівства польського на взірець
арістотелівських політик»
«Про турецьку загрозу»
«Напучення польському королеві
Сигізмунду II Августу»**

- Ідеї природного права. Мораль як засада права
- Право – основа держави
- Компетенція держави – законодавство, суд, захист від ворогів
- Проблеми взаємодії держави та церкви – проти підпорядкування світської влади духовній, підтримка Реформації, еволюція
- Станова організація суспільства (простонароддя, Рада й король)
- Форми державного правління (монархія, олігархія, демократія, політія /ідеал/). Водночас поняття «освіченої монархії»
- Політичні та ін. вимоги до особи короля – прагнення до справедливості, оволодіння знаннями, наука управління, військова майстерність, відбір радників
- Ідеї європейської єдності проти турків

РЕФОРМАЦІЯ
релігійний рух в Європі у XVI ст., спрямований проти
католицької церкви

Початок Реформації	1517 р. - антипапський виступ німецького ченця Мартина Лютера проти засилля католицької церкви, церковної десятини, продажу індульгенцій.
Наслідки Реформації	Виникнення протестантизму (третього (поряд з католицизмом і православ'ям) напрямку у християнстві). Напрямки протестантизму: лютеранство, анабаптизм, кальвінізм та англіканство.
Реформація в Україні	Поширення ідей Реформації серед усіх верств населення (кальвінізму, аріанства, соцініанства) Зростання релігійного протистояння. Розвиток освіти та друкарства.

КОНТРЕФОРМАЦІЯ
система заходів католицької церкви XVI-XVII ст.,
спрямованих проти реформації і поширення протестантизму

Початок Контрреформації	1545-1563 рр. - Триденський собор католицької церкви, на якому були закріплені основні положення католицької віри
Наслідки Контрреформації	1540 р. - іспанський дворянин Ігнатій Лойола створив чернечій орден "Товариство Ісуса" (інша назва – орден єзуїтів) для боротьби з Реформацією
Контрреформація в Україні	Зміцнення позицій католицької церкви. Наступ католицької церкви на православну. Відкриття єзуїтських колегіумів, які давали найкращу освіту того часу.

Тенденції суспільного розвитку

- Становлення торгівлі, ринку

Західна Європа

- Розвиток нових соціальних відносин (капітал та наймана праця; початок урбанізації та магдебурзьке право; буржуазні революції)
- Протестантизм – ідеологія нового соціального ладу; починає витісняти католицизм (англіканство, лютеранство, кальвінізм)
- Пристосування католицизму до капіталістичних реалій; реванш в Польщі, Франції, Швеції (єзуїти, насилля щодо протестантів тощо);
- Міжконфесійна боротьба на ґрунті молодого капіталізму

Східна Європа (Річ Посполита)

- Зернове господарство – посилення феодалної експлуатації
- Проблема централізації держуправління; шляхетська «вольниця»
- Католики – реванш в Річі Посполитій; криза в православ'ї
- Співпадіння ліній соціальних протиріч та релігійного розколу. Магнати – католики (+ окатоличені руські роди /продажність еліти/). Селяни, ремісники, нижча шляхта – православні
- Співпадіння ліній міжетнічного та міжконфесійного розколу
- Міжконфесійна боротьба. Берестейська унія. Братські школи.

ПОЛЕМІЧНА ЛІТЕРАТУРА

- Дике Поле – формування козацтва (асоціальні елементи із різних країн). Боротьба за його ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЮ (реєстр. коз-во)

Братські школи – православні, освітньо-культурні заклади

Львів

Київ

Острозький колегіум

Берестейська церковна унія 1596 р. – інструмент поширення впливу католицизму

ПРИЧИНА

- кризова ситуація у православній церкві
- зазіхання Москви на Київську митрополію
- поширення католицизму та протестантизму, необхідність захисту східного обряду
- прагнення Папи Римського розширити вплив католицизму
- прагнення польської влади уніфікувати соціально-релігійне життя в країні

ПОДІЯ

**Берестейська
церковна
унія
1596 р.**

НАСЛІДОК

- об'єднання церков не відбулося: на українських землях створено третю церкву – уніатську
- втрата православною церквою ієрархів, утиски її вірян
- уніатську церкву не було визнано католиками-поляками як рівноправну
- прихильники православ'я гуртувалися у боротьбі з уніатами
- уніати розпочали боротьбу з окатоличенням і ополяченням, ставши оплотом українства проти полонізації населення

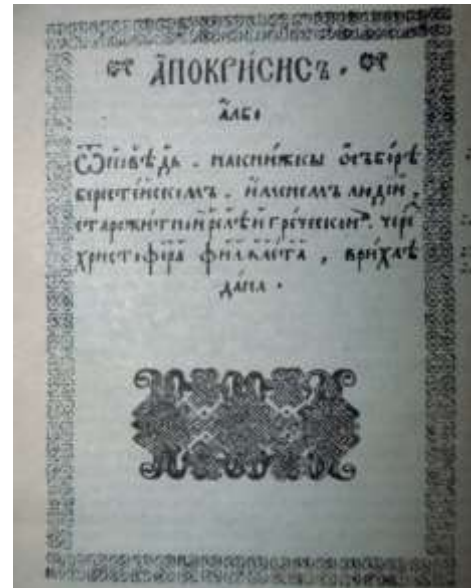
Полемічна література

Іван Вишенський (1545(50)-1620)
«Викриття диявола-світодержця»
«Короткословна відповідь Петру Скарзі»

Христофор Філалет (1564-1624/32/)
«Апокрисис»

Петро Скарга (1536-1612)
«Про єдність церкви Божої під одним пастирем»

Проуніатська концепція

**Герасим Смотрицький
(невідом. - 1594)**

**Мелетій Смотрицький
(1577-1633)**

**Захарія Копистенський
(невідом. - 1627)**

**Петро Могила
(1596-1647)**

**Іов Борецький
(невідом. -1631)**

**Лаврентій Зизаній
(невідом. – 1634-40)**

УНІАТСЬКІ ТА КАТОЛИЦЬКІ КОНЦЕПЦІЇ

ПЕТРО СКАРГА (1536-1612)

Готував Берестейську унію

«Про єдність церкви Божої під одним пастирем» (1577)

«Життя святих» (1579)

«Сеймові промови» (1597)

«Брестський синод» (1597)

«Божественне воїнство» (1618)

- Вина за розкол 1054 р. – на східній церкві
- Критика порядків у православ'ї (богохульства та симонії)
- Апологетика абсолютизму, обмеження влади Сейму
- Критика шляхти, в т.ч. за підтримку протестантизму
- Обмеження соціального гнъоту

ЙОСИП ВЕРЕЩИНСЬКИЙ (1532-40 – 1598)

Gente Ruthenus natione Polonus

«Правила, тобто наука або настанова кожному християнському королеві як добре жити» (1587)

«Дорога певна до найшвидшого і найнадійнішого осадження в Руському краї пустельних земель рицарством Королівства Польського» (1592)

«Побудка... з метою піднесення святої війни спільною рукою проти турків і татар» (1594)

«Війську Запорозькому пресвітлий виказ» (1596)

- Історична свідомість (Київська Русь)
- Пограниччя України як причина невдач
- Нетолерантність до чужих народів (циган, вірменів тощо)
- Спільна боротьба християн (в т.ч. московитів) з турецько-мусульманською загрозою
- Ідея Війська Запорізького як найманого територіального війська (полки)
- Ідея козацького князівства, з центром в Києві та гетьманом з місцевих мешканців, як васального до Речі Посполитої
- Адміністративно-територіальний устрій – полки
- У Києві – лицарсько-козацькі школи

Православні концепції

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ
(1545-1620)

«Викриття диявола-світодержця»
«Короткословна відповідь Петру Скарзі»
«Писання до єпископів, що відступилися від
православної віри»
«Чесній і благородній стариці Домнікії»
«Писання до всіх, що живуть у Лядській
землі»

- Критика католицької церкви, протестанства та тієї частини православної церкви, яка об'єдналась з католицизмом
- Критика суспільно-політичного ладу Речі Посполитої, його соціальної бази – шляхти тощо («диявольське царство»)
- Орієнтація на візантійські цінності. Ідеал – «істинна церква» (собор рівних), ранньохристиянська громада, природна рівність людей, відсутність державних інститутів. **Соціальний консерватизм**

Стефан Зизаній (р.н.невід. – 1600)

Ректор Львівської братської школи

«Катехизис» (1595)

«Казаньє св. Кирила патріарха Ієрусалимського о антихристі і знаках єго» (1596)

- Проти переслідувань православних та протестантів
- Засудження православних ієрархів, які провели унію
- Христос – захисник скривджених та убогих
- **Ранньохристиянські ідеали**
- Убогий Христос та багатий Антихрист (Папа Римський)
- Відокремлення церкви від держави
- Контроль віруючих мирян за священниками

Герасим Смотрицький (р.н.невід.-1594)

Ректор Острозької академії

«Ключ царства небесного» (1587)

«Календарь римски новы» (1587)

- Проти католицької пропаганди серед православних, догмату зверхності та непогрішимості Папи Римського
- **Критика реформи календаря**

Захарія Копистенський (р.н.невід.-1627)

«Часослов» (1617); «Книга про віру єдину і святую соборну апостольську церкву» (1619-1621);

«Палінодія, або Книга оборони» (1621-1622))

- «Латиняни» покинули віру і взялись за науки, які також мають грецьке походження
- Православні – спадкоємці давньоруської духовності та провідники греко-античної культури
- Козацтво – вирішальна роль у Хотинській війні

Мелетій Смотрицький (1577-1633)

«Тренос» (1610)

«Грамматика» (16128-1619)

«Верифікація невинності» (1621)

«Оборона верифікації» (1621)

«Юстифікація невинності» (1623)

«Апология» (1628)

- Критика унії, суспільно-політичного ладу Речі Посполитої
- Жахливий стан православної церкви
- Перевага світської влади над церковною
- «Апология» – ідея єдності православних та уніатів

Кирило Ставровецький (1586-1646)

«Зерцало богословія» (1618)

«Учительнє Євангеліє» (1619)

«Перло многоцінне» (1646)

- Християнський гуманізм
- Ідеї рівності, братства людей. Бог створив усіх рівними
- Засудження багатства, нажитого нечесним шляхом

ПЕТРО МОГИЛА (1596-1647)

«Літургіаніон» (1629)

«Антологія» (1636)

«Євангеліє учительне» (1637)

«Анфологіон» (1643)

«Требник» (1646)

- Свобода людини внутрішня (від Бога) та зовнішня (природне право). Етнополітичний зміст українського суспільства, який обумовлював загальний інтерес
- Людина та її права від Бога, але частину прав делегує державі. Держава відображає інтереси та волю кожного, звідси – загальне благо. Ідеальний правитель. Турбота про загальне благо
- Влада та держава від Бога. Пріоритет закону й моралі перед волею володаря. Верховенство церковної влади. Невтручання держави у справи церкви
- Об'єднання митрополії та братства
- Концепція міжнародних відносин. Український народ в середовищі європейських народів. Лояльність до Речі Посполитої, ненасильницьке відстоювання прав православних

ІНОКЕНТІЙ ГІЗЕЛЬ (1600-1683)

- «Мир з Богом чоловіку» (1669)
- «Про істинну віру» (1668)
- «Стара віра» (1668)
- «Синопис» (1647)
- «Буквар»
- «Печерський Патерик» (1661, 1678)

Морально-етичне вчення
Громадянський гуманізм
Зміни в світі шляхом освіти та морального
самовдосконалення
Загальне благо
Прихильник прав і свобод
Східний панславізм

- 1627 – перехід М.Смотрицького до унії («Апологія...», «Протестація», «Паранезіс»)
- 1626 – перехід Кирила Ставровецького до уніатства
- Іов Борецький – ідея воз'єднання з Московським царством, але на певному етапі теж схилився до об'єднання з уніатами

Особливості шляху українських пануючих верств:

- **Зрадництво (окатоличення магнатів)**
- **Соціальний консерватизм**
- **Перехід на позиції духовних опонентів**